

SFÂNTUL TOMA – *IN DOCTRINA MUGITUM*¹

ANTON ADĂMUȚ
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Saint Thomas Aquinas – *in doctrina mugitum*. Silence is sometimes so full of meanings that it abolishes the word, not only to make it useless, but also because it thus dissipates the fine essence it carries with her, without letting itself to be touched. Silence is the hymn that the word brings to the spirit. Thus, the word of God, full and absolute Revelation, is not different from absolute silence². Why? Because, as Johannes Climacus says, the friend of silence is near to God. I will speak in the following text about Saint Thomas Aquinas, having in mind a saying of Saint Augustine: *in magno silentio cordis*.

Keywords: Saint Thomas Aquinas; Albert the Great; silence; dumb ox; stories.

Ecclesiastul 3, 7 ne avertizează cum că „o vreme este să taci și o vreme să vorbești” – *tempus tacendi et tempus loquendi*. Ei bine, plecând de aici³, dintre extremele care sunt tăcerea și cuvântul/vorbirea, regulile monastice, teologii și predicatorii au stabilit mereu distincții fine între *bona et mala taciturnitas, verbum otiosum, multiloquium, turpiloquium, stultiloquium, scurrilitas*. La una dintre acestea mă opresc în textul de față cu aplicare specială la Sfântul Toma. Este vorba despre, printre altele, *bona taciturnitas*, căci, se știe, „*mala taciturnitas* este o ofensă adusă lui Dumnezeu, căci există împrejurări în care omul este vinovat pentru că tace”⁴.

Suntem la Cologne într-o mănăstire destinată studiilor în care, vreme de patru ani (1248–1252), un tânăr călugăr de vreo 24 de ani exersa tăcerea și asculta

¹ Era cam posac, colegii glumeau pe seama atitudinii lui tăcute și a moliciunii sale fizice, l-au numit „*boul mut al Siciliei*”. Se spune că Albert cel Mare ar fi făcut acest scurt comentariu: „Noi îl numim bou mut, dar el, prin doctrina sa, va scoate un muget care va răsună în toată lumea”, iar Albert a fost „un Socrate al lui Toma” (Frederick Copleston, *Istoria Filosofiei*, II, *Filosofia Medievală*, studiu introductiv de Anton Adămuț, traducere de Mihaela Pop și Andreea Rădulescu, Editura ALL, București, 2009, p. 302), revin asupra chestiunii mai la vale.

² Vezi mai cu seamă Louis Lavelle, *La parole et l'écriture*, Paris: L'artisan du livre, 1942, pp. 129–130.

³ Veronique Abbruzzetti, *Risus condemnabilis?*, în „Arzanà. Cahiers de Litterature Medievale Italienne”, Numéro 2 mars 1994, p. 127.

⁴ David Le Breton, *Despre tăcere*, traducere de Constantin Zaharia, Editura All Educational, București, 2001, p. 197. Și autorul enumeră patru astfel de împrejurări așa cum sunt ele prezentate de Pierre la Chantre (p. 197).

pe magistrul Albert cel Mare. „Tăcerea era o regulă în mănăstire, în afara orelor de recreație. Toma, insistă Guglielmo di Tocco (primul biograf al lui Toma – n.m.), «a început să fie deosebit de taciturn și retras, silitor la studiu și pios în rugăciune». «Taciturn, ascundea sub voalul unei uimitoare simplități tot ceea ce învăța de la profesorul său și ceea ce Dumnezeu îi insufla cu mizericordie». «Rămânea aproape mut în afara oricărei discuții exterioare: în felul acesta, putea să fie mai locvace, în secret, cu gândurile sale». Așadar, există multe feluri de taciturni. Nu putem să avem întotdeauna încredere în ei. Introvertiții, cum sunt numiți în zilele noastre, nu înlesnesc conversația atât de necesară între oameni. Iar proverbul spune că trebuie să te temi de apa prea liniștită la suprafață. Acesta era motivul pentru care se temeau și colegii lui Toma. Și cum el era corpolent, îl numiră «boul taciturn din Sicilia». Tăcerea lui era însă un izvor de bogăție pentru el și pentru ceilalți. Unul dintre colegii săi, crezându-l un pic întârziat la minte, se oferă, într-o zi, din milă fraternală, să-i explice și să-l ajute să învețe o lecție predată de Albert despre *Numele Divine*. Toma acceptă cu modestie și cu recunoștință. Pe parcursul învățării lecției însă, rolurile se inversară. Toma cunoștea mult mai multe lucruri decât meditatorul lui ocazional. Aflând de acest lucru, magistrul studenților îi vorbi magistrului Albert. Acesta din urmă îi ceru fratelui Tomas să binevoiască a îndeplini rolul de apărător al cauzei în cadrul discuțiilor solemne ce erau organizate cu regularitate în jurul chestiunilor teologice și filosofice. Studentul se achită cu o așa măiestrie, încât Albert îi spuse: «Frate Toma, nu pari a juca rolul cuiva ce răspunde doar la obiecții, ci pe cel al unui magistru ce rezolvă chestiunea cu mare pricepere». «Nu văd cum aș putea răspunde altfel», spuse cu simplitate Toma (*Magister, non video quomodo possim ad quaestionem aliter respondere*). Se pare că atunci Albert le-ar fi zis celor prezenți: «L-ați poreclit boul taciturn; într-o bună zi, când își va expune doctrina sa, acest bou va scoate un muget care se va răspândi în întreaga lume». Un lucru e sigur, și anume acela că magistrul Albert înțelesese care era valoarea intelectuală și spirituală a discipolului său. [...]. Douăzeci și cinci de ani mai târziu, după ce magistrul Toma moare la vârsta de nici cincizeci de ani, bătrânul magistru Albert, în vârstă de optzeci de ani, se va întoarce de la Köln la Paris pentru a apăra doctrina fostului său student”⁵.

Câteva adnotări față cu povestea tocmai prezentată. Iată locurile cu pricina: *Qui cum sub velamine mirae simplicitatis taciturnus absconderet; / „și sub vălul unei simplități minunate și-a ascuns tăcerea” („taciturnitatea” – n.m.); coeperunt eum Fratres vocare bovem mutum, ignorantes de eo futurum in doctrina mugitum; / „frații au început să-l numească boul mut (și mutus adună deopotrivă în limba latină*

⁵ Frumoasă povestea lui Michel De Paillerets, *Viața Sfântului Toma De Aquino*, traducere din franceză de Dan Burcea, Editura Sapientia, Iași, 2007, pp. 39–41. „Vous appelez celui-ci un bœuf muet; mais le temps vient où par sa doctrine il poussera de tels mugissements qu’ on les entendra dans tout l’univers”, așa apare în A.-D. Sertillanges, O.P., *Saint Thomas D’Aquin*, Flammarion, Paris, 1931, p. 29.

și tăcerea, și stupiditatea în sensul de a nu fi înțeles de ceilalți, nu de prostie – n.m.), nu știau ce răsunset/ecou va avea doctrina lui”; *Magistrum Albertum dixisse per spiritum prophetiae: Nos vocamus istum bovem mutum; sed ipse adhuc talem dabit in doctrina mugitum, quod in toto mundo sonabit. Quod dictum propheticum est veraciter adimpletum: non in toto mundo, inter fides, dum ejus doctrina diffunditur; / „L-ați poreclit *boul taciturn*; într-o bună zi, când își va expune doctrina sa, acest bou va scoate un muget care se va răspândi în întreaga lume”⁶.*

Este foarte adevărat că și anecdotele ne spun câte ceva despre cum era perceput Toma de contemporani. Spre exemplu, repet, era numit „boul mut” din Sicilia. Cu siguranță faptul că Toma era un taciturn a atras și porecla, asta se întâmpla pe când încă era la Cologne, timp în care Toma se ocupă de *Etica Nicomahică*. Albert cel Mare îl apără profetic: îi spune-ți „boul mut/taciturn”, dar el va face să răsune (de fapt „să mugească” – *doctrina mugitum*; ca în *Isaia 51, 15*: „Eu sunt Domnul Dumnezeu Care stârnesc marea și face să mugească valurile ei” – n.m. – *Ego autem sum Dominus Deus tuus qui conturbo mare et intumescunt fluctus eius / But I am the Lord thy God, who trouble the sea, and the waves thereof swell*) așa de puternic doctrina lui încât ecoul se va auzi în întreaga lume⁷. Ceilalți nu erau altceva decât *ignorantes de eo futurum in doctrina mugitum*.

Mai aflu în alt loc o altă variantă în care porecla e dată din pricina masivității lui Toma: era așa de mare încât din pricina masivității era poreclit „boul sicilian”. Când trecea, țărani de pe câmp își lăsau treburile și veneau mai aproape să-l privească plini de admirație pentru masivitatea și frumusețea lui⁸, poate că bieții țărani nici nu aveau așa de multă treabă!

Și încă puțin despre anecdotică și umor, este vorba despre „beția cumpătată” (*sobria ebrietas*), expresie a filosofilor platonicieni. Vinul este, vrem nu vrem, marele companion al culturii și al culturilor. Experiența lui este dublă: coboară spiritul sau îl ridică, dar numai ca simbol, nu ca materie toxică este vinul legat experienței spirituale ascendente. Există și o *ebrietas spiritus* antică, după cum a existat și *sacra prostituatis*. Philon din Alexandria „consacră” sintagma *sobra ebrietas* în două texte – *De ebrietate* și *De sobrietate* – cu trimitere la Noe care

⁶ Prima biografie a lui Toma este a lui Tocco și e compusă pentru canonizarea lui Toma (1323) – Guillelm de Tocco, *Vita S. Thomae Aquinatis*, în *Fontes Vitae S. Thomae Aquinatis*, *Notis Historicis et Criticis Illustrati*. Curis et Labore D. Prümmer, O.P., In Universitate Friburgi Helvetiorum Proffesoris, Tolosae. Apud Ed. Privat, Bibliopolam, Via dicta «des Arts», 1911, pp. 77, 78, 79, cap. XII. Iar în cap. III Tocco îl descrie astfel pe Toma: *Coepit miro modo taciturnus esse silentio, in studio assiduus et in oratione devotus, interius colligens in memoria quod postmodum effunderet in doctrina*. Vezi și William Turner, *History of Philosophy*, Boston, U.S.A., and London, Gin & Company, Publishers, The Athenaeum Press, 1903, pp. 344–345.

⁷ Jean-Pierre Torrel, O.P., *Saint Thomas Aquinas*, Volume 1, *The Person and His Work*, translated by Robert Royal, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2005, p. 26.

⁸ Marie-Hyacinthe Laurent, „*Un légendier dominicain peu connu*”, în *Analecta Bollandiana*, t. 58, 1940, p. 43. De văzut și Jean-Pierre Torell, *Amico de la Verita. Vita e opere di Tommaso d’Aquin*, Edizione Studio Dominicano, Bologna, 2006, pp. 51–52.

„a băut vin, s-a îmbătat și s-a dezgolit în mijlocul cortului său” – *Bibensque vinum inebriatus est, et nudatus in tabernaculo suo* – *Facerea* 9, 21. Cele două tratate apărute într-un singur volum sunt extrem de inegale și prin numărul de pagini și prin interesul suscitată. *De ebrietate* și *De sobrietate* completează comentariul la capitolul 9 din *Geneza*, comentariu început în *De agricultura* și continuat în *De plantatione*. *De ebrietate* conține trei fragmente dintre care primul, cel mai întins, examinează în detaliu *Geneza* 9, 21: Noe „a băut vin și s-a îmbătat” – *bibensque vinum inebriatus est*. Versetul devine pentru Philon modelul mai multor tipuri de alegorii pe marginea sensului simbolic al vinului: delir, stupiditate, dorință insașiabilă, vioașie, nuditate. Se trimite și la *Deuteronom* 21, 18–21 (fiii neascultători) și la alte exemple de nesupunere și agresivitate din *Vechiul Testament*. *De sobrietate* oferă o descriere antitetică a nelegiuirilor comise la beție, fine remrci psihologice însoțesc textul⁹.

La divinitate se ajunge prin extaz, nu prin rațiune, eminența și infailibilitatea divinității sunt absolute, efectul lui *sobria ebrietas* e contemplația divinului. E de făcut o diferență între „beția corporală” și „beția duhului”, ultima este curată și oferă acces la experiența divină. E același lucru cu „nebunii” întru Cristos. Tradiția mistică de tip creștin, de la Origen la franciscani, cistercieni, benedictini și carmeliți a introdus tema „beției spirituale” ca unire a sufletului cu divinitatea. Numai în acest fel înălțarea plină de bucurie a omului la divinitate poate fi considerată un fel de „intoxicare”. Augustin¹⁰ intervine și el, vorbește despre beția cauzată de ingerarea nemăsurată a vinului (*vinum imoderate*) care face să se piardă mințile (*mentem perdere*), după cum vorbește despre „beția cumpătată a vinului”, și Augustin trimite aici la *Hymnus Splendor paternae gloriae*, imnul lui Ambrozie despre care și este vorba în locul amintit – *Confesiuni*, V, XIII (Ambrozie spune: *laeti bibamus sobriam, ebrietatem Spiritus*, PL, 16, col. 1411 – sensul este:

⁹ Pierre Courcelle, recenzie la Philon d’Alexandrie, *De ebrietate, De sobrietate*. Traduit par Jean Gorez (Les œuvres de Philon d’Alexandrie, publiées sous le patronage de l’Université de Lyon, par Roger Arnaldez, Jean Pouilloux et Claude Mondésert, 11–12/162 p.), 1962. În „Revue des Études Anciennes”, Tome 65, 1963, n° 1–2, pp. 247–248.

¹⁰ Augustin, *Confessiones*, traducere și indice de Nicolae Barbu, introducere și note de Ioan Rămureanu, ediția a II-a, EIBMBOR, 1994, p. 175: „ale cărui strălucite cuvântări puneau atunci la îndemâna poporului Tău, cu sârguință, *grăsimea hranei Tale și veselia uleiului și beția cumpătată a vinului*”. O altă traducere: „episcopul Ambrozie [...] un bun slujitor al tău, ale cărui strălucite predici ofereau pe atunci cu sârg poporului Tău *grăsimea hranei Tale, și veselia uleiului, și beția cumpătată a vinului*”, cu formula preluată din imnul ambrosian – Augustin, *Confesiuni*, traducere din latină, studiu introductiv și note de Gh. I. Șerban, Editura Humanitas, București, 1998, p. 204. În traducerea lui Eugen Munteanu, textul sună astfel: „împărțeau poporului tău lamura grânelor tale, *bucuria untdelemnului tău și beția trează și cumpătată a vinului tău*” – *et laetitiam olei et sobriam vini ebrietatem populo tuo* – Augustin, *Confesiumui*, Ediția a II-a revizuită, Ediție bilingvă latină-română, traducere din limba latină, introducere și note de Eugen Munteanu, Editura Nemira, București, 2006, p. 110. Comentează traducătorul: „Întregul pasaj este o parafrază a poeziei psalmice, cu ecouri din Ps. 4:7, 45:8 și 81:17. Expresia *sobria vini ebrietas*, care conține un admirabil oximoron, este împrumutată dintr-un imn al Sf. Ambrozie”, nota 84, p. 370.

profusionem Spiritus). Coborârea aceasta trebuie transformată în așa fel încât „pierderea” rațiunii (*perit quodammodo humana mens*) să facă să urce spiritul, direcția să fie ascendentă. Funcția noetică trebuie accesată, aceea a iubirii însoțită de *sobria hilaritas* și care nu este altceva decât *abundentia jucunditatis in corde et vehemens jubilatio mentis*. Impulsurile dionysiace nu au a participa la așa ceva, misticul trebuie să intre în Noaptea Duhului, în credința întunecată și pură. Numai atunci „sobrietatul” și „ebrietatul”, căci una sunt, se poate/pot bucura de vinul al doilea din Cana Galileii. Ca în *Psalmul* 103, 15: *Et vinum laetificat cor hominis* – vinul „învesește inima omului”, numai să știe omul și cum, și de ce și cât! Căci nu mereu *En oinō alētheia*, după cum „adevărul e în vin, dar nu și pe etichetă” – *In vino veritas, sed non in pittacio*.

Trimiterea este de fapt la o mică dispută între Bonaventura și Toma¹¹. „Bonaventura, maestrul Fraților Minoriti, [...] se declară mai sensibil la intruziune decât la coerență, evocă visul Sfântului Ieronim flagelat la Judecata de Apoi pentru vina de a-i fi plăcut compania lui Cicero și denunță, după mulți alții, inclusiv după Predicatori (adică dominicani, *Ordo Praedicatorum* – OP, și pesemne Toma nu vrea să rămână fără de răspuns la mica înțepătură „bonaventuristă” – n.m.), recursul la filosofi: Aceasta înseamnă să amesteci cu apă vinul curat al Cuvântului lui Dumnezeu, scria el. La care Toma a răspuns, nu fără umor, reluând termenii miracolului din Cana: Aceasta nu înseamnă să amesteci apă cu vin, ci să transformi apa în vin”¹² (*Ioan* 2, 11: „Acest început al semnelor Lui l-a făcut Isus în Cana din Galileea” – *hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilaeae*. Toma se ocupă de acest episod în *Super Ioannem*, Caput 2, Lectio 1 – *ibi hoc fecit initium signorum Iesus*).

Până la urmă „O filosofie este în primul rând un un filosof, iar această evidență nu se schimbă nici când filosoful este în primul rând un teolog”¹³.

¹¹ Motivul e la îndemână: „Sf. Toma este departe de a-l urma pe Sf. Bonaventura atunci când acesta din urmă îl exclude pe Aristotel din rândul metafizicienilor” – Frederick Copleston, *op. cit.*, p. 317.

¹² M.D. Chenu, *Toma D'Aquino și Teologia*, traducere de Elena I. Burlacu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, pp. 34–35.

¹³ Étienne Gilson, *Tomismul. Introducere în filozofia Sfântului Toma D'Aquino*, traducere din franceză de Adrian Niță, traducere din latină de Lucia Wald, Editura Humanitas, București, 2002, p. 42.